

# LA LLEI DE RESPONSABILITATS POLÍTiques CONTRA POMPEU FABRA I JOSEP QUERALT CLAPÉS

ROSA M. PRATS DE LA IGLESIA

«Cuando la guerra haya terminado, Pompeyo Fabra y sus obras  
irán arrastrados por las Ramblas.»

General Queipo de Llano

**L**a brutal repressió dels vencedors de la Guerra Civil va ser el resultat d'un calculadíssim pla que no tan sols comprenia l'extermini físic de l'adversari, sinó la persecució i anihilació socioeconòmica, ideològica i moral tant de les persones com de les institucions. Per al nou Estat, la repressió esdevindria eina fonamental en la seva construcció i consolidació, així com instrument de dominació al servei de l'aparell del règim i, per extensió, de les velles classes privilegiades. La terrible efectivitat que va tenir es deu al seu caràcter global, a la voluntat que aquestes mesures repressives no es limitessin a la repressió física (afusellaments, exili, camps de concentració o de treball, empresonaments, tortures...), sinó que abastessin totes les vessants necessàries per desballestar, no ja qualsevol tipus de resistència, sinó la més mínima dissidència: repressió econòmica legal (Llei de Responsabilitats Polítiques de

1939) i il·legal, però consentida (espoliació dels béns dels vençuts o, per dir-ho més clarament, *botí de guerra* autoconcedit pels vencedors); repressió cultural i ideològica (persecució de la llengua i la cultura catalanes, imposició de l'anomenat *nacionalcatolicismo*...); repressió laboral, amb la depuració dels funcionaris, del magisteri, dels col·legis professionals... arribant, fins i tot, a la marginació social dels vençuts.

Ja des del 1936 hi va haver una planificació de les diferents mesures a prendre contra els vençuts, que palesa la manca absoluta d'interès per integrar les anomenades dues Espanyes. El marc jurídic en què es fonamentà la repressió es va començar a dibuixar amb la declaració d'estat de guerra, la declaració d'il·legalitat dels partits del Frente Popular i els successius decrets de depuració de funcionaris, passant per la derogació per llei de

l'Estatut d'Autonomia de Catalunya i la reforma del Codi Penal (1938), entre d'altres disposicions.

Però a partir del 1939 la repressió s'institucionalitzà definitivament, amb la creació d'un entrellat jurídic destinat a emparar-la legalment i oficialment mitjançant una sèrie de disposicions i jurisdiccions especials, aplicades per una administració de justícia sortida d'un duríssim procés de depuració i que durant els primers temps estarà en mans dels militars. Les principals lleis i decrets van ser els següents:

–Llei de 9 de febrer de 1939, de Responsabilitats Polítiques.

–Llei de 10 de febrer de 1939, de depuració de funcionaris públics.

–Llei de 8 de setembre de 1939: derogació de l'obra legislativa del Parlament de Catalunya.

–Llei d'1 de març de 1940, de repressió de la Maçoneria i el Comunisme.

–Decret de 26 d'abril de 1940: instrucció de la Causa General.

L'abast global de la repressió econòmica encara no ha estat valorat quantitativament, i probablement no ho serà mai per complet, ja que tot el que es va espoliar il·legalment no ha deixat gaire rastre documental, i pel que fa a les confiscacions institucionalitzades, tot just fa uns anys s'han començat a reclamar a l'Estat Espanyol patrimonis confiscats després de la guerra, per part de

les persones i col·lectius que han aconseguit reunir les proves suficients per demostrar la titularitat dels béns abans que aquests canviessin de mans. El govern espanyol ha donat, en aquest sentit, un pas endavant amb l'aprovació, el desembre de 1998, de la Llei 43/1998, de Restitució o Compensació als Partits Polítics de Béns i Drets Confiscats en aplicació de la normativa sobre responsabilitats polítiques del període 1936-1939, fruit de mesos i mesos de negociacions amb els partits polítics, especialment els nacionalistes: Esquerra Republicana de Catalunya, Unió Democràtica de Catalunya i Partit Nacionalista Basc. Seria desitjable que s'aprovés una altra llei o normativa en el mateix sentit, pel que respecta als béns confiscats als particulars.

Però en qualsevol cas, aquesta és una part petita de tota l'espoliació feta pels vencedors, perquè molts béns no podran ja mai ser retornats als seus propietaris originals, de cap manera: el pas dels anys ha anat esborrant rastres i donant un vernís de normalitat a situacions escandaloses de confiscacions i apropiacions de patrimoni, que fins i tot arriben als nostres dies. A tall d'exemple, ¿qui li retornarà a la família de Pompeu Fabra els mobles i efectes personals cremats al bell mig del carrer el 1939, poc després de l'entrada de les tropes d'ocupació a Badalona? I la seva magnífica biblioteca, destruïda als crits de «¡Abajo la inteligencia!»?

#### **LA LLEI DE RESPONSABILITATS POLÍTQUES DE 1939**

El 13 de setembre de 1936, el govern de Burgos va decretar «*la incautación de cuantos bienes muebles, inmuebles, efectos y documentos pertenecieron a par-*

*tidos políticos y agrupaciones integrados en el Frente Popular, así como a los de las organizaciones que hubieren tomado parte en la oposición hecha a las fuerzas que cooperan al movimiento nacional», i també l'embargament de les propietats «de aquellas personas que por su actuación fueran lógicamente responsables directos o subsidiarios, por acción o inducción, de daños y perjuicios ocasionados directamente o como consecuencia de la oposición al triunfo del movimiento nacional», però no va ser fins a la Llei de 9 de febrer de 1939 que les mesures de repressió econòmica es van articular sistemàticament per tal d'esdevenir una de les formes d'escarment col·lectiu que pretenia el nou règim.*

Aquesta llei constitueix una de les jugades jurídiques més subversives mai posades en pràctica, el que el propi Serrano Suñer anomenarà, anys després, «*la justicia al revés*», ja que la base legal de les incoacions d'expedient se sustentava en el principi d'acusar i culpabilitzar les pròpies víctimes de l'*Alzamiento Nacional*, les persones i institucions que actuaven dins la legalitat republicana sortida d'unes eleccions democràtiques. Com? Donant a aquesta llei caràcter retroactiu, és a dir, exigint l'any 1939 responsabilitats per activitats completament legals els anys anteriors, però especialment des del 1934. Aquesta manera de legislar va contra el dret penal clàssic, que estableix que tota sanció penal ha de ser resultat d'un comportament i unes accions que en el moment mateix de cometre's ja siguin punibles, ja estiguin fora de la llei... però mai *a posteriori*!. L'atac contra les més elementals garanties dels drets civils reconeguts als països occidentals continua amb l'extensió de la responsabilitat penal a per-

sones ja mortes, a persones jurídiques (partits, associacions o agrupacions diverses), a menors d'edat, a absents i desapareguts, que no podien exercir el seu dret a defensar-se.

Amb disposicions com la Llei de Responsabilitats Polítiques, i d'altres similars, com la Llei per a la Repressió de la Maçoneria i el Comunisme, el règim pretenia anar institucionalitzant i legalitzant l'aparell repressiu, convertint el que eren teòrics instruments jurídics en autèntiques armes polítiques. Vegem part del seu text, pel que fa a l'exposició de motius i les declaracions generals.<sup>1</sup>

*«Próxima la total liberación de España, el Gobierno, consciente de los deberes que le incumben respecto a la reconstrucción espiritual y material de nuestra Patria, considera llegado el momento de dictar una Ley de Responsabilidades Políticas, que sirva para liquidar las culpas de este orden contraídas por quienes contribuyeron con actos u omisiones graves a forjar la subversión roja, a mantenerla viva durante más de dos años y a entorpecer el triunfo, providencial e históricamente ineludible, del Movimiento Nacional, que traduzca en efectividades prácticas las responsabilidades civiles de las personas culpables y que, por último, permita que los españoles que en haz apretado han salvado nuestro país y nuestra civilización y aquéllos otros que borren sus yerros pasados mediante el cumplimiento de sanciones justas y la firme voluntad de no volver a extraviar, puedan convivir dentro de una España grande y rindan a su servicio todos sus esfuerzos y todos sus sacrificios.»*

«(...) Los elevados propósitos en que ésta se inspira, la madura reflexión que ha puesto el Gobierno en redactarla y el patriótico y sereno espíritu de justicia de los Tribunales y organismos que la han de aplicar conducirán seguramente, a hacer de ella uno de los más firmes cimientos de la reconstrucción de España. Y, por ello, dispongo:

«Artículo 1º. Se declara la responsabilidad política de las personas, tanto jurídicas como físicas, que desde el primero de octubre de mil novecientos treinta y cuatro y antes del dieciocho de julio de mil novecientos treinta y seis, contribuyeron a crear o agravar la subversión de todo orden de que se hizo víctima a España y de aquellas otras que, a partir de la segunda de dichas fechas, se hayan opuesto o con hechos concretos o con pasividad grave.

«Artículo 2º. Como consecuencia de la anterior declaración y ratificándose en lo dispuesto en el artículo 1º del Decreto número ciento ocho, de fecha trece de septiembre de mil novecientos treinta y seis, quedan fuera de la Ley todos los partidos y agrupaciones políticas y sociales que, desde la convocatoria de las elecciones celebradas en dieciséis de febrero de mil novecientos treinta y seis, han integrado el llamado Frente Popular, así como los partidos y agrupaciones aliados y adheridos a éste por el solo hecho de serlo, las organizaciones separatistas y todas aquellas que se hayan opuesto al triunfo del Movimiento Nacional.<sup>2</sup>

«Artículo 3º. Los partidos, agrupaciones y organizaciones declaradas fuera de la ley, sufrirán la pérdida

absoluta de sus derechos de toda clase y la pérdida total de sus bienes. Estos pasarán íntegramente a ser propiedad del Estado.

«Quedan confirmadas las incautaciones llevadas a cabo en aplicación de lo dispuesto en el artículo 2º del Decreto número ciento ocho antes citado y en sus disposiciones complementarias y concordantes.»

La Llei de Responsabilitats Polítiques continua essent descrita i explicada mitjançant els 89 articles que la componen, a més de vuit disposicions transitòries i una disposició final derogatòria de «(...) todas las Leyes, Decretos y demás disposiciones que se opongan a la presente Ley.» Es tracta d'una disposició en extrem detallada, meticulosa i estructurada, curiosament diferent de la simplicitat legislativa de la resta de les lleis franquistes de primera hora. No entraré en detall en l'explicació de la Llei, perquè seria llarg, pesat i complicat, però descriuré d'una volada el més significatiu.

Les causes de responsabilitat política per les quals una persona es podia veure implicada en un procés d'aquest tipus eren diverses:

–Haver estat condemnat per la jurisdicció militar.

–Haver tingut càrrecs directius en els partits, agrupacions i associacions mencionats en l'article segon de la Llei, així com haver estat representant d'un d'ells en qualsevol corporació o organisme públic o privat.

–Haver estat afiliat abans del 18 de juliol de 1936 a algun dels partits, associacions o agrupacions anteriors.

–Haver tingut càrrecs o executat missions de caràcter polític o administratiu, per nomenament directe del govern del Front Popular, amb retribució o sense.

–Haver-se significat públicament a favor del Front Popular o dels partits i agrupacions abans mencionats, així com haver contribuït voluntàriament amb ajut econòmic, encara que no es tingués cap càrrec ni s'estigués afiliat.

–Haver format part del govern central, o haver estat candidat, apoderat o interventor de qualsevol dels partits del Front Popular a les eleccions del 1936; també haver estat diputat del Parlament espanyol era motiu d'incoació d'expedient sempre que es considerés que, per acció o abstenció, s'havia contribuït a la implantació dels ideals del Front Popular.

–Pertanyer o haver pertangut a la maçoneria, excepte aquells que n'haguessin sortit abans del 18 de juliol.

–Haver intervingut en Tribunals Populars i organismes similars; haver denunciat davant d'aquests a qualsevol addicte a l'Alzamiento; o haver intervingut en la confiscació de béns de persones de dretes o afins.

–També haver incitat o induït a la realització de qualsevol fet relacionat amb tot l'anterior, ja fos de paraula o per mitjans escrits o de radiodifusió. Haver fomentat la situació d'anarquisme del país o haver-se oposat activament al Movimiento Nacional.

El ventall de motius d'incoació d'un expedient per responsabilitats polítiques s'ampliava per a aquells que

haguessin marxat a l'estranger a partir del 18 de juliol i hi romanguessin més de dos mesos sense incorporar-se al territori en poder dels rebels; això sí, hi havia tota una sèrie de circumstàncies atenuants. Una altra causa era haver acceptat de les autoritats republicanes qualsevol missió a l'estranger o haver afavorit els interessos dels partits polítics declarats fora de la llei, des de qualsevol càrrec de poder o decisió d'una empresa o companyia.

Aquestes disposicions de la Llei de Responsabilitats Polítiques sobre les possibles causes de responsabilitat feien que es pogués actuar contra bona part de la població, ja que d'una o altra manera es podia considerar un individu, com a mínim, sospitós; per exemple, a partir d'un testimoni desfavorable d'algú, el Tribunal podia acusar una persona segons l'article 4t, apartat l, és a dir, *«haberse opuesto de manera activa al Movimiento Nacional»*, –consideració aquesta en principi força àmplia i ambigua–, i decidir la incoació d'un expedient que, es resolgués o no en contra i se'n fes efectiva o no la sentència, en cas de ser desfavorable, ja hauria marcat l'individu en qüestió i, per extensió, la seva família.

L'article 7è de la Llei és important, ja que donà l'excusa per perseguir judicialment personalitats destacades, sobretot en l'àmbit cultural i empresarial, i fer caure sobre ells el càstig exemplar: *«Se tendrá en cuenta para agravar la responsabilidad del inculpado su consideración social, cultural, administrativa o política cuando por ella pueda ser estimado como elemento director o prestigioso en la vida nacional, provincial o local, dentro de su respectiva actividad.»* Aquest seria

el cas de Pompeu Fabra, intel·lectual i filòleg, però també un dels líders nacionals catalans, admirat i estimat pel poble de Catalunya, i per tant, símbol a destruir per part de les autoritats del nou règim. O també dels empresaris Lluís Guarro (paperer) o Joan Parera (Perfumeria Parera), la responsabilitat directament política dels quals era més que dubtosa, però que tenien un gran pes social i, sobretot, un gran patrimoni sobre el qual actuar.

La tipologia de les sancions era la següent:

–Restrictives de l'activitat: inhabilitació absoluta; inhabilitació especial.

–Limitatives de la llibertat de residència: estranyament, relegació a les possessions africanes, confinament, desterrament.

–Econòmiques: pèrdua total dels béns, pagament d'una quantitat fixa, pèrdua d'uns béns determinats.

En casos excepcionals, considerats pels tribunals com d'una gravetat extrema, aquests podien proposar al govern franquista la pèrdua de la nacionalitat espanyola de l'encausat.

L'esperit de venjança que inspirà la Llei queda reflectit en l'article 15: «*Las sanciones económicas se harán efectivas, aunque el responsable falleciere antes de iniciarse el procedimiento o durante su tramitación, con cargo a su caudal hereditario y serán transmisibles a los herederos que no hayan repudiado la herencia (...)*». És a dir, encara que l'acusat fos

mort, la sentència econòmica queia sobre els hereus, ja fossin fills, vídua o d'altres parents... Sort que al preàmbul de la Llei, el legislador afirma que «*La Revolución Nacional no quiere ni penar con crueldad, ni llevar la miseria a los hogares (...) Las sanciones económicas se regulan con una humana moderación (...)*». D'això se'n diu cercar la reconciliació... A més a més, aquest precepte, com d'altres de la Llei, constitueix una aberració jurídica, ja que segons el dret penal clàssic, la responsabilitat penal és personal i intransferible.

La Llei de Responsabilitats Polítiques va ser reformada el 1942 per diverses raons: el gran nombre d'expedients oberts amenaçava de col·lapsar el sistema judicial especial creat i, a més a més, l'evolució dels esdeveniments de la Segona Guerra Mundial aconsellaven suavitzar la brutal repressió contra els vençuts. Cal tenir en compte, però, que la persecució contra la major part dels sectors destacats políticament ja s'havia realitzat durant els primers anys. L'abril de 1945, es deroga la legislació de Responsabilitats Polítiques i es prohibeix l'obertura de nous expedients, tot i que els que ja estaven encetats continuarien el seu procés; aquest mateix any, encara s'estaven tramitant 42.068 expedients.<sup>3</sup>

L'abast i els efectes d'aquesta llei van ser immensos; per a molts inculpats, la sanció va arribar quan ja eren a l'exili i, per a altres, menys afortunats, quan feia anys que complien penes de presó o, fins i tot, quan ja havien estat afusellats. L'any 1941 s'havien obert a tot l'estat 125.250 expedients, i tres anys més tard, la xifra se situava en uns 300.000; s'ha de pensar que



una part corresponia a expedients col·lectius, que afectaven diverses persones, amb la qual cosa el nombre de represaliats augmenta significativament. Dels milers de causes instruïdes destaquen, per exemple, les de dirigents com Lluís Companys, Manuel Azaña o Juan Negrín, de líders com Dolores Ibárruri, intel·lectuals com Bosch i Gimpera o August Pi i Sunyer, i un interminable llistat de personatges públics. Però juntament amb aquests, trobem també un munt de gent anònima: homes, dones i, fins i tot, algun jove; rics i pobres o empresaris i obrers. La Llei, en aquest cas i sense que servís de precedent, va ser igual per a tothom. Igual, que no justa. Però aquesta és una altra història. Serveixin per tancar aquesta presentació de la Llei de Responsabilitats Polítiques les reflexions següents:<sup>4</sup> «La legislació de responsabilitats polítiques no estava solament dirigida a represaliar els dirigents polítics (...). El nou règim va voler adquirir, però, un instrument de càstig col·lectiu, exemplar, eficaç i de llarga durada. En aquest sentit, amb les confiscacions de patrimonis i les sancions econòmiques que imposava el Tribunal, exercí un ferri control social a través del terror. En un temps en el qual per a la majoria de la població els recursos monetaris no arribaven ni tan sols per a la subsistència, l'extensió de la por a una sanció pecuniària entre tots els adults de les famílies amenaçades, malgrat que moltes de les sancions no arribessin a fer-se efectives, esdevenia un arma prou eficaç (...). Això ens porta a fer ressaltar els efectes desmobilitzadors de l'acció dels Tribunals de Responsabilitats Polítiques, sense desmerèixer l'afany confiscador del règim, i atès que la fase més cruenta i intimidatòria de la repressió es va resoldre en processos sumaris.»



Pompeu Fabra en una imatge dels anys vint. Museu de Badalona.  
Arxiu J.M. Cuyàs Tolosa.



Caricatura de Josep Queralt Clapés realitzada per Joaquim Bruguera i publicada a la revista *Pum-Baf!*, el 28 d'agost de 1926.

### POMPEU FABRA I JOSEP QUERALT CLAPÉS

Pompeu Fabra i Poch va ser el pare del català modern, l'autor de la *Gramàtica* i el *Diccionari General* que encara avui regeixen la nostra llengua, el primer catedràtic que la va ensenyar com a assignatura a la Universitat. Se l'anomenava *Mestre* Fabra,

perquè tothom reconeixia el seu mestratge indiscutible. Vint-i-set anys va viure a Badalona, des del 1912 fins al 1939, i en aquest temps es va guanyar el respecte i estimació dels badalonins, respecte i estimació que es van concretar el 1933 amb el nomenament de fill adoptiu i el lliurament de la Medalla d'Or de la Ciutat. Tanmateix, i en plena dictadura, l'Ajuntament de Badalona acordà, el 1969, donar el nom del mestre a un dels aleshores nous carrers de la ciutat. Va esdevenir un símbol de la cultura catalana i del seu redreçament, i per això va ser lloat pel poble català i perseguit i ultratjat pels que de fora vingueren. Les pàgines següents expliquen el procés per responsabilitats polítiques que se li va seguir al llarg de 1940 i 1941, veritable procés a la personificació de la cultura catalana, més que no pas a una suposada trajectòria política, que com a tal, no va existir.

Tothom que va conèixer el mestre Fabra, i també els seus biògrafs, estan d'acord a afirmar que al gran filòleg no li interessava gaire la política. El seu col·laborador i amic, Josep Miracle, afirma que la política de partit o bé el feia riure o bé li feia fàstic, i que no confiava en els polítics; en el mateix sentit, la seva filla Carola comentava el poc interès del seu pare per la política:<sup>5</sup> «No hi tenia cap afeció. Sempre deia que no hi tenia tractes perquè entre els polítics totes les converses acabaven tractant sobre política. No li agradava gens.» Ferran Cuito parlava així del *mestre*:<sup>6</sup> «Fou sempre el màxim patriarca de la colònia catalana arreu (...) Fabra no fou ni ministre, ni diputat, ni regidor. No detingué mai cap parcel·la de poder. Fou tanmateix una gran autoritat, que va fer-se obeir espontàniament i unànimement per tot un



poble. Aquesta fou la principal raó d'ésser perseguit i d'haver-se d'exiliar.» I en aquest sentit, l'escriptor Josep Maria Capdevila afirmava: «La seva manera de conspirar, de protesta o de propaganda fou l'estudi.»<sup>7</sup> Mai no va fer política, tal com tots l'entendem (tot i que va ser membre d'Acció Catalana), però va ser processat per responsabilitats polítiques. Els vencedors i els enemics de Catalunya van considerar que, en construir una llengua nacional per a Catalunya, Fabra ja havia fet política, una política massa perillosa pel centralisme castellanitzador que ells volien imposar.

Pel que fa a Josep Queralt, el seu *delicte* i les seves suposades *responsabilitats polítiques* no van ser altres que ésser el fundador i propietari d'Edicions Proa, la primera editorial en català del país,<sup>8</sup> autèntica senyera de l'esperit de supervivència i redreçament de la nostra cultura. La llavor del que seria Proa es va sembrar en una de les reunions semiclandestines que se celebraven durant la dictadura de Primo de Rivera. El 1927, un grup d'intel·lectuals i prohoms de la vida socioeconòmica de Badalona, entre els quals hi havia Pompeu Fabra, Josep Queralt i Marcel·lí Antich, es van reunir i van parlar de les accions que calia emprendre per tal de mantenir viva la cultura catalana, enmig d'una dictadura repressora i castellanitzant; d'aquí va sortir la idea de la creació d'una editorial i d'una escola catalana. Queralt, amb l'ajut del seu amic Marcel·lí Antich, mestre de professió i vocació, va fer seva la primera iniciativa i va crear Edicions Proa, autèntic bressol, no tan sols de la cultura en català, sinó de noves idees i mentalitats. En un dels seus catàlegs es parla del caràcter que volen donar a la seva col·lecció:<sup>9</sup> «Cap sectarisme, cap exclu-

## Biblioteca «A tot vent»

PUBLICA OBRES ÍNTEGRES  
LES TRADUCCIONS SÓN DIRECTES

Les úniques excepcions a aquesta regla són:

RESURRECCIÓ, de Tolstoi  
EL SOMNI DE L'ONCLE, de Dostoievski  
encarregades abans de comptar amb traductors  
directes del rus

El nom «A TOT VENT»  
ÉS GARANTIA D'EXCEL·LÈNCIA



EDICIÓ DE BIBLIOTECA  
BELL REL·LIGAT EN TELA ANGLESA  
FORMAT CÒMODE (11x17)  
PRESENTACIÓ PULCRA  
VOLUMS DE 200 a 400 PÀGINES

Preu: 3 pessetes el volum

ESPANYA A BARCELONA: COMTE DE L'ASALTO, 49, 1<sup>er</sup> pis

TIP. BADAÏA BARCELONA

sivisme. Del catòlic Baring al comunista Bogdànov, del cristià Dostoiewski al sensualisme de Proust, totes les formes de pensament són acceptables en la nostra col·lecció mentre siguin encarnades en una intensa i pura obra d'art.» Doble motiu, doncs, per ésser perseguit i processat després de la derrota.

El dia 1 de maig de 1928 aparegué el primer títol de la col·lecció «A tot vent», dirigida per Josep Puig i Ferrater (un altre expedientat per responsabilitats polítiques), al qual seguirien altres sèries, com «Històries Curtes», «El Camí», estudis econòmics i socials (col·lecció dirigida per Andreu Nin) i «Edicions de Luxe». En total, es van editar 135 títols des del 1928 fins al 1939, quan el final de la guerra portà a l'exili l'equip editorial.

Josep Queralt, després de passar pels camps de refugiats de Sant Cebrià i Argelers, va poder traslladar-se a Perpinyà, des d'on intentà reprendre la tasca editorial de Proa, enmig de grans dificultats. D'aquesta darrera etapa, en parla en una carta escrita a M. Muset: «I com que ací a França m'ha calgut reprendre de zero, doncs els feixistes m'ho destruïren tot a l'entrar a Badalona i a Barcelona, i amén de la condemna personal, m'han robat tots els meus béns i m'han deixat completament arruïnat; inútil dir-vos que tot m'ho tinc que fer jo sol i que, més que una empresa comercial, la meua continuïtat a l'exili de les edicions catalanes és un veritable apostolat.» Sembla que el 1939, això d'exercir d'apòstol de la cultura catalana no donava més que disgustos. Vegem com va anar el procés per responsabilitats polítiques contra aquests dos il·lustres ciutadans badalonins.

## L'EXPEDIENT DE RESPONSABILITATS POLÍTiques CONTRA POMPEU FABRA I JOSEP QUERALT CLAPÉS

El 30 de gener de 1940, el Tribunal Regional de Responsabilidades Políticas, amb seu a Barcelona i jurisdicció sobre les quatre províncies catalanes, acorda la incoació d'expedient de responsabilitats polítiques a Pompeu Fabra i Josep Queralt «*por encontrarse comprendidos en la Ley de fecha 9 de febrero*». Serà l'expedient 2223 del Tribunal Regional, i el núm. 23 de 1940 del jutjat instructor núm. 3 de responsabilitats polítiques de Barcelona. Per providència del 30 de gener, s'ordena la remissió de la documentació pertinent al jutge instructor provincial de responsabilitats polítiques i se'n dóna part al president del Tribunal Nacional.

Entre aquesta documentació, trobem dos inventaris dels béns i mobles intervinguts als domicilis dels acusats, ambdós datats el 25 d'agost de 1939: «*Relación Inventario de los muebles y enseres intervenidos en 10 de febrero del actual Año de la Victoria, existentes en la casa número 24 de la calle de la Merced propiedad de Pompeyo Fabra, que fueron depositados en el almacén número 2 del Departamento de Recuperación del Ayuntamiento de esta Ciudad: cinco banquetas, siete sillones, cuatro mecedoras...*»<sup>10</sup> No diu res dels quadres de Santiago Rusiñol que la família Fabra tenia a la casa (algú els va *confiscar*?), ni de la magnífica biblioteca del mestre, llançada per la finestra i cremada tot just entrades les tropes franquistes a la ciutat.<sup>11</sup> A l'inventari dels béns de Josep Queralt, dipositats al magatzem núm. 3 de Badalona, trobem la signatura il·legible d'un

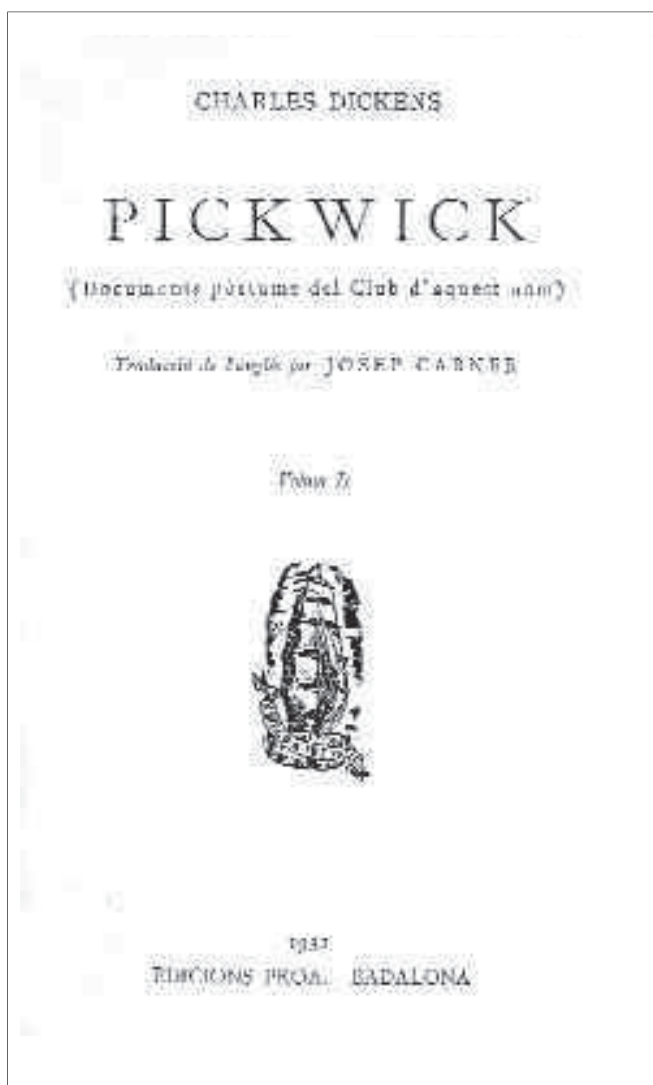
dels responsables d'aquesta primera espoliació: la del «Concejal-Gestor, encargado del Departamento de Recuperación».

La primera actuació del jutge instructor Serrano Villafañe és una providència del 22 de febrer de 1940, per la qual dóna ordre de citació als inculpats i requereix urgentment informes a l'alcalde de Badalona, al cap local de Falange, al cura-párroco i al Comandante del Puesto de la Guardia Cívil. Comença a perfilar-se així la xarxa de complicitats, amb diferents graus d'involucració, que farà possible l'acció repressora dels vencedors: complicitat i col·laboració que no tan sols provin- dran dels estaments oficials, sinó del mateix poble. Com a mostra significativa, tenim la transcripció de dos testi- monis voluntaris que declaren contra Josep Queralt davant el jutge instructor:<sup>12</sup>

«Declaración del testigo D. José M<sup>a</sup> Parés Estebán:

»En Barcelona, a quince de junio de 1940.

»Ante S.S<sup>a</sup> y de mi el Secretario comparece espontánea- mente el testigo anotado al margen, acreditando debida- mente su personalidad con carnet de F.E.T. y de las J.O.N.S. núm. 42, adscrito a la Jefatura Provincial de Badalona, manifestando deseos de deponer en el expe- diente seguido contra el inculpado José Queralt Clapés y exhortado por S.S<sup>a</sup> a decir verdad y previamente jura- mentado manifiesta: que se llama como queda dicho, de 49 años de edad, hijo de Pedro y Cesárea, de estado casado, profesión comercio, natural de Barcelona y veci- no de Badalona (...) manifiesta: que conoce al inculpado desde muchísimos años, sabiendo de él que al crearse la



*Lliga Regionalista en Badalona, hace aproximadamente 25 años, ingresó como socio activo en la misma, continuando cuando fue “Lliga Catalana” y de la que se separó más tarde para crear el “Centro de Esquerra” en cuya entidad fue uno de sus dirigentes. Fue redactor del semanario regionalista “Sol Ixent”, colaborador de l’Escombra, de tendencias regionalistas y separatistas y este último marcadamente antiespañol. Durante el tiempo de la Dictadura del Excmo. Sr. General Primo de Rivera, tuvo que huir a Francia, por haber hecho manifestaciones separatistas y antimonárquicas. Fue gran amigo de los hermanos Badía y Compte, teniendo la impresión el declarante que intervino en la preparación del atentado de las Costas del Garraf contra el tren real, durante cuyo tiempo, también desapareció de Badalona por miedo a ser detenido.*

*»Contribuyó en propagandas orales y escritas a la caída de la Dictadura, persiguiendo sañudamente a todos los elementos significados de españolismo durante el Gobierno del General Berenguer.*

*“Intervino directamente en la recluta de individuos, para preparar el golpe de octubre de 1934, teniendo en su casa un depósito de armas y en la que celebraba reuniones con elementos dirigentes separatistas. En una de estas reuniones, acordaron detener al declarante y atarlo al balcón del Ayuntamiento, de lo cual se pudo librar por la confidencia que le facilitó el Comandante del Puesto de la Guardia Civil de Badalona Sr. Solá, y contra cuyas fuerzas, cuando se replegaban hacia Barcelona, les prepararon una emboscada y las tirotearon.*

*»Gran amigo de Macià, al que prestó colaboración en su intento de Prats de Molló, reclutando individuos para preparar la intentona separatista.*

*»El día 19 de julio de 1936, se presentaron milicianos armados, por orden del Sr. Clapés, en la calle del Templo núm. 13, domicilio del declarante, en aquel entonces, para detenerle, no encontrándole en su domicilio, el cual fue incendiado y saqueado al día siguiente y que el declarante tiene indicios de que este hecho fue ordenado por el Sr. Queral y precisamente porque el sabía que desempeñaba el cargo de Jefe de las J.O.N.S. de Badalona; estando escondido el declarante lo vio entrar en la finca del Sr. Ventós en la calle de Busquets nº 31 y en un auto de la Generalitat, cuyo vehículo ostentaba la inscripción “Policía de Control” y aquella misma tarde fue volada la caja de caudales del Sr. Ventós, siendo de suponer que lo hizo el Sr. Queral, porque había sido administrador de dicho señor y sabía precisamente en donde estaba escondida la caja de caudales que no pudieron encontrar los que saquearon la finca. Esto sucedió el día 21 de julio de 1936 a las 4 de la tarde aproximadamente.*

*»Fue fundador y director de “Edicions Proa” de tendencias comunistas-separatistas, la cual editaba las obras en catalán que Andrés Nin traducía del ruso, el cual tuvo en su casa al referido Nin, facilitándole hospedaje y toda clase de facilidades.*

*»Que el declarante estuvo perseguido y escondido hasta el 7 de febrero de 1937 en que pudo evadirse a la España Nacional, y durante este período de la revolu-*

*ción roja-separatista, sabe, por enlaces que tenía el dicente, de Falange, que dicho Queral era uno de los dirigentes del movimiento de los separatistas y anarquistas.*

*»Que últimamente ha de hacer constar, que a partir de la fecha indicada no puede dar más detalles del mentado señor y que bajo ningún concepto tiene resentimientos personales contra el mismo, haciendo constar los extremos expuestos con el único objeto de facilitar la labor de la Justicia en que se engendra el Nuevo Estado Español, y además, porque lo dicho es la verdad.*

*»Que desconoce los bienes que pueda poseer dicho inculpado, pero por referencias sabe que en Francia, donde actualmente se halla, vive completamente desahogado.*

*»Preguntado por S. S<sup>a</sup> si tiene algo más que manifestar, contesta: que participó activamente en todas las elecciones que se verificaron, especialmente las del Estatuto de Cataluña y en las de febrero de 1936, dando mítines y haciendo propaganda de toda clase en favor del Frente Popular y del separatismo. Que no tiene más que manifestar (...).»<sup>13</sup>*

En el mateix sentit s'expressa un altre testimoni en contra, Joaquín Munells Busquets: «(...) Convenientemente preguntado manifiesta: que conoce al inculpado José Queral Clapés desde toda la vida, sabiendo de él que toda la vida perteneció al partido "Lliga Regionalista", y por si fuera poco, en 1931 organizó en Badalona el partido "Esquerra catalana", ale-

**BIBLIOTECA GRUMET**  
**LLIBRES PER A INFANTS**



*Són llibres per a satisfer plenament l'avidesa senzilla dels cadelllets que van venint al món dels negocis, dels crims, de la política i de totes les virtuts. JOAN SACS.*

**EDICIONS PROA · BADALONA**  
A Barcelona: Duc de la Victòria, 7, pral. · T. 22506

*gando que la Lliga era demasiado buena y compasiva, y que siguiendo los procedimientos de esta entidad nunca se llegaría a obtener las libertades para Cataluña. Fue presidente de este partido desde la fecha que queda expresada hasta el año 1935 aproximadamente. Que al estallar la República lo hicieron Cabo del Somaten de Badalona, el que desarmó a todos los somatenes antiguos y organizó otros nuevos con individuos que el conocía y de la misma ideología; fue gran agitador y propagandista de las doctrinas del Frente Popular y separatismo, y en el 6 de octubre de 1934, facilitó armas a los revoltosos y los dirigió personalmente los dos o tres días que duraron los sucesos. Era íntimo amigo de Andrés Nin, anarquista extremado que vino de Rusia al advenimiento de la República para colaborar con los dirigentes comunistas, y al cual el susodicho Queral, impuso como secretario del Ayuntamiento donde lograron cometer toda clase de atropellos y persecuciones a personas de derechas durante los años que estuvo la República. El susodicho Andrés Nin es escritor, y escribió unas obras comunistas que se las publicó José Queral como editor de "Proa" y las que distribuyó por las escuelas para encauzar el comunismo a los niños. Que las ediciones "Proa" estaban dirigidas por el inculpado y un tal Puig y Ferrer que era diputado de la Generalidad y extremado separatista.*

*»Que en 18 de julio de 1936 fue el director en Badalona del movimiento separatista y más tarde fue Secretario del Consejero de Cultura de la extinguida Generalidad, cargo que desempeñó hasta liberada Barcelona. Que era gran propagandista rojo-sepa-*

*ratista y destacado elemento del izquierdismo, siendo frecuentada varias veces su casa por Federica Montseny celebrando reuniones y cosas análogas.*

*»Que en Badalona posee fincas de regadío y secano, fincas que considera el declarante en un valor total de unas treinta mil pesetas.*

*»Que no tiene resentimiento personal ninguno contra dicho inculpado y que lo único que desea el declarante es aportar datos a la Justicia para proceder en consecuencia contra los responsables de las calamidades porque atravesó nuestra Patria (...).»*

Observem en ambdues declaracions que expressions com «teniendo la impresión el declarante», «siendo de suponer que lo hizo el señor Queral», «que desconoce... pero por referencias sabe que...» o «fincas que considera el declarante en un valor de...» fan que molt sovint aquests tipus de testimonis estiguin mancats d'unes certes garanties, no ja d'imparcialitat, sinó en molts casos de credibilitat. Testimonis com aquests són una mostra d'aquesta xarxa de complicitats que s'estén per la societat, en forma de col·laboració, per activa o per passiva, amb el règim dels vencedors, ja sigui per ressentiments personals, per demostrar públicament l'adhesió al Movimiento o, senzillament, per por.

El 29 de febrer de 1940, l'Ajuntament de Badalona fa arribar al jutge instructor l'informe corresponent, signat per l'alcalde:<sup>14</sup> «(...) practicadas las debidas averiguaciones por los Agentes de mi Autoridad, resulta que por lo que se refiere al llamado Pompeyo Fabra



*Gener, si bien no puede precisarse si estaba afiliado a algún partido político, habíase distinguido siempre por sus simpatías por los partidos catalanistas de izquierdas; que su actuación en esta ciudad, lo mismo política que social, no tuvo nunca significación alguna; que durante el período rojo-separatista no se le conoció en esta localidad actuación alguna política ni social; que no se le conocen bienes de ninguna clase, ni a nombre suyo ni a nombre de su cónyuge; y que, por lo que se refiere al llamado José Queralt Clapés, se ha podido comprobar que, muchos años antes de estallar el Glorioso Movimiento, pertenecía al partido político “Izquierda Republicana de Cataluña”, siendo uno de los más destacados dirigentes y habiendo desempeñado, en representación de dicho partido, diversos cargos públicos; que en las elecciones del 16 de febrero de 1936 formó parte de la candidatura del “Frente Popular”, saliendo derrotado; que durante la dominación roja se distinguió en sus propagandas y actuación en favor de la misma, excitando a las masas; que desempeñó un cargo de confianza y responsabilidad en la Consejería de Sanidad de la Generalidad de Cataluña, pasando más tarde a Valencia, siendo nombrado Director del periódico diario que la sindical C.N.T. publicaba en aquella ciudad; que no se le conocen bienes de ninguna clase.  
»Dios guarde siempre a España y a Vd. muchos años (...).«*

A les pàgines 26 i 35 de l'expedient trobem dos informes més, aquests de la Guàrdia Civil, Comandància de Barcelona, Puesto de Badalona: «(...) tengo el honor de participar a S.S. que Pompeyo Fabra, elemento separatista acérrimo, desempeñó un cargo en

*el Patronato de la Universidad Autónoma, hombre de confianza de todos los individuos separatistas, autor del Diccionario de la Lengua Catalana, en cuya labor se distinguió, eliminando todas las palabras que pudieran parecerse al Idioma Español. En cuanto a los bienes de fortuna carece de ellos, encontrándose su cónyuge en iguales circunstancias.  
»Dios guarde a S.S. muchos años (...).«*

Pel que fa a Queralt, l'informe de la Guàrdia Civil ratifica les declaracions de l'Ajuntament i afegeix que, a més a més, «se distinguió (...) denunciando a personas de derechas e incitando a las masas (...). Por cuánto a los bienes de fortuna, carece en absoluto de ello si bien en el amillaramiento de fincas de esta Ciudad aparece a nombre de Andrés Queralt padre de dicho individuo tres mojados de fincas rústicas, y a nombre de la madre llamada María Clapés, una mojada igualmente de fincas rústicas, el primero falleció en el año 1.918 y la segunda en 1.926, y los únicos herederos legítimos son José Queralt y tres hermanos que se hallan juzgados y cumpliendo condena por su actuación durante el periodo rojo.»<sup>15</sup>

El 7 de març, el Tribunal Regional fa arribar al jutge instructor un informe dels agents de policia adscrits al propi tribunal: «Pompeyo Fabra Poch, de 72 años, Catedrático Numerario de lengua Catalana en la Facultad de Filosofía y Letras de esta Universidad, Ingeniero Industrial, natural de Barcelona y estuvo domiciliado en Badalona».

»Actuación: fue uno de los personajes más significados del Catalanismo, hostil a las cosas de España, había sido Catedrático de la Escuela de Ingenieros

*de Bilbao, dejándola para volver a Barcelona y ocuparse de cosas del catalanismo. La Sección de Universidades del Ministerio en fecha dos de noviembre del 37 acuerda, como Presidente de la Comisión de Reforma de la Enseñanza Universitaria que se incorporase el Sr. Fabra a la Comisión Delegada de la Junta para la Ampliación de Estudios. Fue nombrado Presidente del Patronato de la Universidad Autónoma de Barcelona por Decreto de 9 de septiembre de 1937 y fue también Presidente de la Sección Filológica del Institut d'Estudis Catalans.»*

El 17 de juny de 1940, arriben al jutge instructor els informes sol·licitats al *cura párroco* de la parròquia de Santa Maria de Badalona; de Pompeu Fabra diu el següent: «*El Sr. Pompeyo Fabra, a quien conozco desde mucho tiempo, es persona a mi entender, de orden y en ninguna manera roja. Era catalanista y pertenecía a Acción Catalana. Cuales sean sus bienes lo ignoro completamente. Dios guarde a Vd. muchos años.*»

En menys consideració sembla tenir a Josep Queralt, del qual afirma que «*es persona roja y poco recomendable. Ignoro del todo cuales sean sus bienes.*»

Sorprenentment reduïts són els informes del Servei d'Informació i Investigació de FET y de las JONS, normalment força exhaustius i complets. Arriben al jutge instructor el 4 d'octubre de 1940, signats pel delegat local d'informació i investigació i pel secretari de la secció d'informes, i diuen el següent:

«*En los Antecedentes Político-Sociales que obran en esta Sección figura la siguiente ficha que le transcribo:*

*Pompeyo Fabra Gener,<sup>16</sup> de 62 años, estado casado, profesión maestro, domiciliado en Badalona, calle Merced.*

»*Concepto Policiaco: enemigo al G.M.N.*

»*Antecedentes: dirigente de Izquierda, propagador y entusiasta de Estat Catalá, uniéndole muy buenas relaciones con el funesto Presidente de la Generalidad Companys, durante el dominio rojo catedrático de la Universidad de Barcelona, desconócese si tenía bienes. Por Dios, España y su Revolución Nacional-Sindicalista.»*

«*José Queralt Clapés, estado soltero, domiciliado en Badalona, Avda. Martí y Pujol n° 187.*

»*Concepto Policiaco: enemigo al G.M.N.*

»*Antecedentes: afiliado a la Izquierda, cabo del Soma-tén, después del 14 de abril instigador de registros, persecuciones y asesinatos; la casa en que vivía era de su propiedad, también tenía tierras de su propiedad en esta Ciudad, antes del G.M.N. estaba en buena posición económica (...)*»

Al llarg del gener del 1941, van arribant al Jutjat Instructor els informes referents als béns i càrregues familiars dels dos inculpats, enviats per part de l'Ajuntament de Badalona, del *cura párroco* de Santa Maria de Badalona i de la Comandància de la Guàrdia Civil de Barcelona (*puesto* de Badalona ). Tots parlen de la fugida dels inculpats a l'estranger i que Queralt no tenia família,<sup>17</sup> i la de Pompeu Fabra havia marxat amb ell.

El 28 d'abril de 1941, el Jutjat Instructor declara conclòs l'expedient i el remet al Tribunal Regional per



El mestre Pompeu Fabra al Saló de Sessions de l'Ajuntament de Badalona el dia 28 de gener de 1934, en què fou nomenat fill adoptiu i va rebre la Medalla d'Or de la Ciutat. A l'esquerra, Ventura Gassol, conseller de Cultura de la Generalitat, i Josep Casas Costa, alcalde de Badalona. A la dreta del mestre, Jaume Serra Hünter, rector de la Universitat Autònoma de Barcelona.

a la seva instrucció. El jutge instructor inclou, amb el resum de les proves, els comentaris següents: «Del resultado de las presentes actuaciones, el juez considera al inculcado [Pompeu Fabra] incurso en los aparta-

dos d), e), j), k), l) y n) del artículo 4º de la vigente Ley de Responsabilidades Políticas, apreciando como circunstancia modificativa de responsabilidad la agravante que establece el artículo 7º<sup>18</sup> de dicha Ley.»

Pel que fa a Josep Queralt, el jutge, a més a més, el considera inclòs en l'apartat f) per la seva presentació com a candidat a diputat a les eleccions de febrer del 1936.

El Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques de Barcelona dictarà sentència el 10 de maig de 1941:

*«En la ciudad de Barcelona, a diez de mayo de 1941, visto por los señores anotados al margen<sup>19</sup> el expediente de responsabilidad política incoado contra Pompeyo Fabra Gener y otro, mayores de edad, vecinos de Barcelona, siendo Ponente el Vocal Propietario Magistrado D. Ildefonso de la Maza Fernández.*

*»1º. RESULTANDO probado y así se declara como hecho grave que Pompeyo Fabra Gener, de 62 años,<sup>20</sup> maestro, sin bienes conocidos y con la carga de esposa y tres hijas, una de ellas anormal, tiene antecedentes netamente separatistas, estando afiliado a Izquierda Catalana, mantenida. Elemento intelectual destacado, fué propagandista y divulgador de las ideas de separación de Cataluña con la Patria a que está unida, escribiendo el diccionario de la lengua catalana, con profundo desprecio y enemistad para España. Durante el período rojo fué Catedrático de la Universidad y antes tuvo un cargo en el Patronato de la misma. Huyó al extranjero.*

*»2º. RESULTANDO probado y así se declara que José Queralt Clapés, mayor de edad, sin cargas ni bienes conocidos y en situación de rebeldía como el anterior; tiene antecedentes como militante de Izquierda Catalana, mantenida, dirigente y propagandista, que*

*en las elecciones de febrero de 1936, formó parte de la candidatura frente-populista, saliendo derrotado. Iniciado el Glorioso Movimiento Nacional incitó a las masas a realizar registros, detenciones y saqueos de las personas de orden y en sus bienes. Desempeñó cargos en la Conserjería [sic] de Sanidad y luego pasó a dirigir el órgano en la Prensa de Valencia de la sindical C.N.T. Huyó al extranjero. Hechos graves.*

*»1º. CONSIDERANDO: Que los hechos anteriores están comprendidos en el art.4º de la Ley de Responsabilidades Políticas de 9 de febrero de 1939, apartados c), d), e), j), k), l) y n) en cuanto al 1º y los mismos más el i) en cuanto al 2º.*

*»2º. CONSIDERANDO: Que en la apreciación del hecho concurre circunstancia modificativa de responsabilidad 1ª del artículo 7º en cuanto a Fabra.*

*»3º. CONSIDERANDO: Que la responsabilidad de los encartados se fijará teniendo en cuenta no sólo la gravedad de los hechos, sino también su situación económica y social, así como las cargas familiares que está obligado a sostener.*

*»Vistos los mencionados preceptos legales y demás de aplicación de la Ley citada.*

*»FALLAMOS: Que debemos declarar la responsabilidad política del inculpado Pompeyo Fabra Gener a quien se le impone la multa de cinco mil pesetas, inhabilitación absoluta perpetua y extrañamiento perpetuo del territorio nacional, y la sanción de pérdida total de bienes, inhabilitación absoluta perpe-*

*tua y relegación a las posesiones del Norte de África por quince años, en cuanto a José Queralt Clapés.*

*«Así por esta nuestra Sentencia dictada por unanimidad, lo pronunciamos, mandamos y firmamos (...)»*

Uns mesos abans, el desembre de 1940, el Tribunal Regional havia donat ordre al Jutjat Civil Especial d'obrir la corresponent peça d'inventari, per tal de concretar quins eren els béns dels inculpats. Només s'ha trobat l'expedient de Pompeu Fabra, sense que hi hagi referència a Josep Queralt. El jutge civil comença demanant informes a tots els bancs de la província de Barcelona, a través d'un ofici enviat al Servei Sindical de Bancs i Banquers de Barcelona: *«(...) interesa la remisión por parte de los Bancos de esta ciudad de los saldos de cuentas corrientes, libretas de ahorro, depósitos de valores de todas clases, etc., que puedan figurar a nombre del citado inculpado, haciendo saber a los propios Bancos, que todo cuanto exista quedará a disposición de este Juzgado Civil y a reserva del resultado del expediente que se sigue.»*

Al llarg del mes de gener de 1941, van arribant al jutjat civil els informes d'una allau de bancs i entitats d'estalvi (fins a cinquanta-sis), tots ells contestant en sentit negatiu, amb respostes de l'estil de *«no aparece en nuestros libros y registros cantidad ni depósito de ninguna clase»* o *«En esta sucursal no aparecen bienes de ninguna clase a favor de dicho inculpado»*. El rastreig serà exhaustiu: des del Banco Popular de los Previsores del Porvenir, passant pel Banco Urqui-

jo Catalán, The Royal Bank of Canada, Caja de Pensiones para la Vejez y de Ahorros fins al Banco de España, un total de cinquanta-sis entitats envien la informació demanada pel jutge. Igualment, se sol·licita informació sobre possibles béns als diferents registres de la propietat de Barcelona, així com a l'Administració de Propietats i Contribució Territorial; la recerca resultarà negativa.

Donats els resultats, el 15 d'octubre de 1941, el jutge civil especial, Francisco Eyre Varela, tanca la peça d'inventari i decreta la insolvència de l'inculpat: *«(...) no apareciendo bienes como de la propiedad del inculpado, queda terminada esta pieza y remítase testimonio al Tribunal Regional de la insolvencia del inculpado.»*

Aquest testimoni d'insolvència farà que, amb la reforma de la Llei de Responsabilitats Polítiques de 1942, l'expedient de Fabra i de Queralt (al qual hom suposa que també van trobar insolvent) sigui revisat *a posteriori* i sobresegut per l'Audiència Provincial de Barcelona, que havia assumit les funcions del Tribunal Regional després del 1942. El 15 de març de 1947, l'Audiència comunica al Tribunal Nacional *«haberse acordado dejar sin efecto la condena impuesta a los mencionados inculpados por encontrarse comprendidos en la Ley de Responsabilidades Políticas de fecha 19 de febrero de 1942, en su artículo 8º, procediéndose a la liberación de los bienes del mismo.»* L'octubre de 1958, la Comisión Liquidadora de Responsabilidades Políticas (Madrid) comunica a l'Audiència que, per Decret del 6/6/58, s'ha concedit l'indult als inculpats de la sanció econòmica pendent. Recordem que aquestes



eren imprescriptibles i que la resta de les sancions prescrivien als quinze anys.

Aquesta va ser la història de la repressió econòmica oficial contra Pompeu Fabra i Josep Queralt, a la qual s'han d'afegir l'espoliació *no oficial* dels seus béns i la persecució ideològica a què es van veure sotmesos<sup>21</sup> com a símbols de la cultura catalana. El temps, però, tot ho posa al seu lloc, i avui sembla que s'han fet realitat les paraules d'un altre català insigne, Lluís Nicolau d'Olwer, escrites el 1948, arran de la mort de Fabra: «Moltes coses han caigut a Catalunya. Ningú no sap ni les que tornaran a alçar-se ni les que són enrunades per sempre. El monument bastit per Pompeu Fabra, però, sobreviurà a totes les tempestes, tant com visqui la nostra llengua. Envejable sort.»<sup>22</sup>

#### Notes:

<sup>1</sup>. El text sencer ocupa 16 pàgines al *Boletín Oficial del Estado*, núm. 44, del 13 de febrer de 1939.

<sup>2</sup>. A continuació, cita tots els partits polítics afectats per la Llei, així com «(...) *todas las logias masónicas y cualesquiera otras entidades, agrupaciones o partidos filiales o de análoga significación a los expresados, previa declaración oficial de hallarse, como los anteriormente relacionados, fuera de la ley.*»

<sup>3</sup>. García i Fontanet, Àngel. «Un aspecte de la repressió franquista de postguerra: la Ley de Responsabilidades Políticas»; les xifres i dades provenen del fons del Tribunal Nacional de Responsabilitats Polítiques, dipositat a l'Arxiu General de l'Administració (Secció de Presidència, caixa 4.022).

<sup>4</sup>. Mir, Conxita i altres. *Repressió econòmica i Franquisme: l'actuació del Tribunal de RRPP a la província de Lleida*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997.

<sup>5</sup>. Piñol, Rosa Maria. *Pompeu Fabra, el meu pare. Records personals de Carola Fabra*. Barcelona: Ed. La Campana, 1991.

<sup>6</sup>. Mir, Jordi. *Memòria de Pompeu Fabra. 50 testimonis contemporanis*. Barcelona: Ed. Proa, 1998.

<sup>7</sup>. *Ibidem*.

<sup>8</sup>. Amb permís d'Edicions Catalònia i, uns anys després, de les Edicions Rosa dels Vents.

<sup>9</sup>. Manent, Albert. «Antecedents i història d'una aventura cultural». A *50 anys. Edicions Proa: 1928-1978*. Barcelona: Edicions Proa, 1978.

<sup>10</sup>. Expedient de Responsabilitats Polítiques contra Pompeu Fabra i Josep Queralt. Núm. 2.223 del Tribunal Regional i núm. 23 de 1940 del Jutjat Instructor Provincial núm. 3 de Responsabilitats Polítiques de Barcelona, p. 2.

<sup>11</sup>. D'aquest fet en parlen la seva filla Carola i el seu biògraf i amic, Josep Miracle.

<sup>12</sup>. Totes les transcripcions d'informes, testimoniatges i altra documentació de l'expedient de RRPP són literals, i s'ha respectat el peculiar ús del llenguatge i del vocabulari, sovint amb errades de morfosintaxi i d'ortografia, però que reflecteix l'estatus cultural de bona part del personal que intervingué en els processos. A més, es pot observar la configuració d'un tipus de llenguatge de la repressió, sorgit de l'articulació d'uns codis comuns per part dels denunciants, que els serveixen per fer una reafirmació constant de la seva condició de guanyadors, accentuant així la percepció de derrota individual i col·lectiva dels expedientats.

<sup>13</sup>. *Op. cit.*, p. 16 i 17.

<sup>14</sup>. *Ibidem*, p. 25.

<sup>15</sup>. Les tres germanes de Queralt, Josefa, Montserrat i Concepció, van ser condemnades pel Consell de Guerra Permanent núm. 1 de Catalunya a la pena de reclusió perpètua per un suposat delictes de rebel·lió militar, en un sumaríssim d'urgència fallat el 21 de març de



1939. Se les va acusar de ser «*extremistas destacadas en la localidad; propagadoras de las ideas separatistas, eran afiliadas a la Izquierda Republicana de Cataluña; intervienen en los sucesos revolucionarios del año 34, y en su casa fué punto de reunión de los mas destacados cabecillas rojos de la localidad, entre los cuales se contaba un hermano de las procesadas, hoy huido, dedicandose estas a la confección de los brazaletes que llevaban los milicianos rojos. En las elecciones del 36 no solamente hicieron gran propaganda de sus ideas disolventes sino que se dedicaban a impedir la libre emisión del sufragio a aquellas personas tildadas como de orden; poco antes de la iniciación de nuestro Movimiento en casa de las procesadas se celebró una reunión y a ella asistieron, además de estas y su ya mentado hermano, otros elementos extremistas tales como Puig y Ferrer y la que mas tarde fue Ministro de Sanidad del Gobierno rojo de Cataluña, Federica Montseny; durante el predominio marxista estaban incondicionalmente las procesadas a favor de la causa proletaria, denunciando y persiguiendo a las personas de orden y colaborando en todo momento con los jerifaltes rojos de la localidad, especialmente su ya citado hermano*» (testimoni de la sentència dictada pel consell de guerra, dins l'expedient de RRPP). A resultes d'haver estat condemnades per la justícia militar, els van incoar un expedient per responsabilitats polítiques, encetat el novembre de 1939, amb el núm. 1.560 del Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques de Barcelona i 687 del Jutjat Instructor; després de quasi sis anys, la Comissió Liquidadora de Responsabilitats Polítiques va dictar el sobreseïment el 25 de juny de 1945, per trobar-se les inculpades compreses en l'article 8º de la Llei de 19 de febrer de 1942 (reforma de la de 9 de febrer de 1939), el qual estableix el sobreseïment de la causa per a aquells inculpats considerats insolvents.

16. Com veiem, la confusió dels informants respecte al segon cognom del mestre Fabra és constant, ja que sovint posen Gener en lloc de Poch; és probable que el relacionin amb Pompeu Gener, col·laborador de la revista *L'Avenç*, anomenat *Peius* pels seus amics i familiars: tots dos eren intel·lectuals, catalanistes i es deien Pompeu, doncs apa, som-hi, que deu ser el mateix, devien pensar els desinformats informants.

17. La qual cosa no era veritat: va marxar a l'exili amb la seva dona, Antonieta; només el rector de la parròquia sembla estar una mica

més informat al respecte: «*(...) sus tres hermanas están reclusas en una prisión de las Cortes y uno de sus sobrinos se supone que está en Francia (el otro falleció).*»

18. «*Se tendrá en cuenta para agravar la responsabilidad del inculgado su consideración social, cultural, administrativa o política cuando por ella pueda ser estimado como elemento director o prestigioso en la vida nacional, provincial o local, dentro de su respectiva actividad.*»

19. Els magistrats Manuel de la Prada Sedas, Ildefonso de la Maza Fernández i Joaquín Vivó Soler.

20. Una inexactitud més de les moltes que conté l'expedient: Fabra tenia 73 anys el maig del 1941, i no 62. Més endavant afirma que una de les filles del *Mestre* era *anormal*; hom suposa que es deu referir a la precària salut de la seva filla mitjana, Teresa, la qual va morir als 39 anys a Montpeller, víctima d'un càncer.

21. Com una mostra d'aquesta, tenim l'allau d'infàmies escrites per Miguel Utrillo en un article publicat el 22 d'agost de 1939 a *Solidaridad Nacional* amb el títol de «Fantasmes rojos. Un gran vividor del catalanisme. "Mestre" Pompeyo Fabra».

22. *Morts a l'exili, vivents en la Història*. Ginebra: Edicions del Patronat de Cultura Catalana Popular, 1962.

## BIBLIOGRAFIA:

ABRIL, JOAN. "Josep Queralt i Clapés". A *Revista de Badalona*, núm. 2.313, novembre 1981. Badalona.

ALAVEDRA, JOAN. *Personatges inoblidables i altres records*. Barcelona: Editorial Selecta, 1968.

*50 anys. Edicions Proa*. 1928-1978. Barcelona: Edicions Proa, 1978.

CORREDOR, JOSEP M. *Homes i situacions*. Barcelona: Editorial Selecta, 1976.

MIR, CONXITA i altres. *Repressió econòmica i Franquisme: l'actuació del Tribunal de Responsabilitats Polítiques a la província de Lleida*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997.

MIR, JORDI. *Memòria de Pompeu Fabra. 50 testimonis contemporanis*. Barcelona: Edicions Proa, 1998.

MIRACLE, JOSEP. *Pompeu Fabra*. Barcelona: Edicions Proa, 1998.

*Morts a l'exili, vivents en la Història*. Ginebra: Edicions del Patronat de Cultura Catalana Popular, 1962.

NAVARRO QUERALT, ANTON. "Les Edicions Proa, de Badalona". A *Terra i Ànima*, núm. 1 (gener 1979). Badalona.

PIÑOL, ROSA MARIA. *Pompeu Fabra, el meu pare. Records personals de Carola Fabra*. Barcelona: Edicions La Campana, 1991.

SEGARRA, MILA. *Pompeu Fabra. Una biografia*. Barcelona: Editorial Empúries, 1998.